

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ОМУЪЗОРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАҲРИ ПАНҶАКЕНТ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ В Г. ПЕНДЖИКЕНТ

ПАЁМИ ДОНИШКАДА ВЕСТНИК ИНСТИТУТА HERALD OF INSTITUTE

НАШРИ МАХСУС / СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК / SPECIAL EDITION

БО ҲАМКОРӢ БО ТАХРИРИЯТИ МАҚАЛЛАҲОИ ИЛМӢ-
ПАЖӢҲИШИИ “АНВОРИ ИЛМ” ВА “ТАФАККУРИ ТАЪРИХ”

СОВМЕСТНО С РЕДАКЦИЕЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ ЖУРНАЛОВ «АНВОРИ ИЛМ» И
«ТАФАККУРИ ТАЪРИХ»

IN COLLABORATION WITH THE EDITORIAL STAFF OF THE
RESEARCH JOURNALS "ANVORI ILM" AND "TAFAKKURI
TARIKH"

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ОМУЌЗОРИИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ШАҲРИ ПАНҶАКЕНТ**

МАВОДИ

анҷумани илмӣ-амалии байналмилалӣ “Масоили мубрами таърих, фарҳанг, таърихнигорӣ ва манбаъшиносии халқҳои Осиёи Миёна”, дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент, ба муносибати 60 солагии доктори фанҳои таърих, профессор Воҳидов Шодмон Ҳусейнович

***

МАТЕРИАЛЫ

научно-практической международной конференции “Актуальные проблемы истории, истории культуры, историографии и источниковедения истории народов Средней Азии” в Таджикском педагогическом институте в городе Пенджикент, в честь 60-летия доктора исторических наук, профессора Вохидова Шодмона Хусейновича

***

MATERIALS

scientific-practical international conference "Actual problems of history, cultural history, historiography and source study of the history of the peoples of Central Asia" at the Tajik Pedagogical Institute in the city of Penjikent, in honor of the 60th anniversary of Doctor of Historical Sciences, Professor Vohidov Shodmon Khuseinovich

Панҷакент - 2021

2. Шамсуддинов.Қатағон қурбонлари (1937 йил 10 август - 5 ноябр).Иккинчи китоб."Шарқ" нашриёти- Матбаа Акциядорлик компанияси бош тахририяти. Тошкент-2007.Б-69
3. Ботирова Б.Н. Ўзбекистонда ўтказилган советларнинг аҳолини кўчириш сиёсати (1926-1941 йиллар) Тарих фанлари номзоди илмий даражалини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати- Тошкент-2010- 30 бет.
4. Муллажанов И.Р. Ўзбекистон аҳолиси. – Т.: Ўзбекистон, 1974. 18-бет.
5. Ата-Мирзаев О., Гентшке В., Муртазаева Р.Х. Узбекистан многонациональный: историко-демографический аспект. - Т.: Медицинская литература им. А.А.Ибн Сина, 1998; 24 С
6. Муртазаева. Р.Х. Совет даври аҳоли рўйхатга олиш компанияларига тарихий назар.ҚарДУ хабарлари . Илмий-назарий , услубий журнал. Махсус сон .Қарши-2020. Б 80.
7. . Холмўминов. Х.Э.Ўзбекистон жанубий вилоятларида тарихий-демографик жараёнлар (советлар ҳукмронлиги даврида миграция масалалари) –Т.: “Янги аср авлоди”, 2011.-б 23.
8. Хайитов Ш.А. Йўлдошев А.Б. Совет ҳокимияти йилларида аҳолини кўчириш сиёсати ва Тожикистонга кўчирилган ўзбеклар тарихи. ҚарДУ хабарлари. Илмий-назарий, услубий журнал. Махсус сон Қарши-2020. Б 124.
9. Рахмонов Ф. Туташ тақдирлар // Мулоқот, 2004, 4-сон. 30-31 бб.
- 10.Назир бобо Убайдуллаев хотираларидан Термиз тумани Намун СФУ “Кокилдор ота” маҳалласи 82 ёш. Хотиралари.
11. Норбой Эшмирзаев хотираларидан Термиз тумани Намуна СФУ “Кокилдор ота” маҳалласи 64 ёш
12. Тўхтаев А. Улуғ Ватан урушигача бўлган йилларда Сурхондарёда электрлаштириш // Термиз давлат университети профессор-ўқитувчиларининг XXV илмий-назарий конференция материаллари. – Термиз, 1993. – Б. 100.
13. Холмуминов Х. Э. Особенности проблемы социально-демографических процессов населения в Кашкадарьинском и Сурхандарьинском оазисах (конец XIX в.) // Бюллетень науки и практики. 2020. Т. 6. №9. С. 408-413. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/58/41>
14. Ўз МА, Р-86-жамғарма, 1-рўйхат, 3272-иш, 114-варак
15. Холмуминов Х. Э. Особенности проблемы социально-демографических процессов населения в Кашкадарьинском и Сурхандарьинском оазисах (конец XIX в.) // Бюллетень науки и практики. 2020. Т. 6. №9. С. 408-413. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/58/41>

***

БУХОРО ШАҲАР МАДАНИЯТИНИНГ ЯРАТУВЧИСИ ЗАРАФШОН ДАРЁСИ ЭКОТАХДИД ҚУРШОВИДА

Юлдошева Бибиражаб Миржоновна
Бухоро давлат университети докторанти
bibirajab80@mail.ru

Аннотация: Мақолада чучук сув манбаларининг тақчиллиги, мавжудлари ҳам экологик муаммолар гирдобиди қолаётганлиги Зарафшон дарёси мисолида кўриб чиқилган. Зарафшон дарёси Бухоро шаҳар маданияти шаклланишида асосий ўрин тутган. Дарё қарийб 3000 йилга яқин вақт давомида воҳани суғориб, унинг асосий ичимлик суви таъминотчиси бўлган. Аммо ўтган асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб дарё суви деярли Бухорога етиб келмайди. Мавжуд сув заҳираси ҳам юқори

ифлосланиш кўрсаткичига эга. Дарё сувининг ифлосланиши табиий ресурсларга нотўғри ёндашув, уларни мунтазам эксплуатация қилиш, атроф-муҳитга антропоген таъсирнинг кўпайиши натижасида содир бўлмоқда.

Калит зўзлар: Бухоро шаҳри, Зарафшон дарёси, сув сифати, сувнинг ифлосланиши даражаси, Орол фожиаси, Наршахий, экологик муаммолар.

Ҳозирги фан – техника кашфиётлари ва янги технологиялар сувни тежаш ва тозалаш имконини берса-да, чучук сувга эҳтиёжни ўрнини боса олмайди. Сув тирикликнинг асосий манбаи эканлиги, унинг ўрнини босадиган муқобил вариант йўқлигини ҳис қилган ҳолда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти 2005 йилда барча халқлар ва давлатларни сувни ҳимоя қилишга чақириб, 22 март кунини “Халқаро сув кунини” сифатида нишонлашни таклиф қилди [1;17]. Бирлашган Миллатлар Кенгаши, Бутунжаҳон сув кенгаши, Бутунжаҳон сув форуми каби халқаро ташкилотлар глобал сув муаммолари билан шуғулланишмоқда. Ўзбекистон ҳам мазкур ташкилотларга аъзо.

Жаҳон ресурслари институтининг тадқиқот хулосаларига кўра Ўзбекистон сув билан энг кам таъминланган 13 мамлакатдан биридир [1;107]. 1991 йилда мамлакатимиздаги сув ресурсларини илмий ўрганиш ва улардан оқилона фойдаланиш мақсадида ФА таркибида Сув муаммолари тадқиқот институти ташкил қилинган.

Сувга нотўғри ёндашув ўтган асрнинг энг йирик экологик инқирози - Орол фожиасини келтириб чиқарди. Орол ҳавзаси сув заҳираларининг учдан бир қисми (78 км³) Амударё, қолгани Сирдарё ҳиссасига тўғри келади. XX асрнинг 50-60 йилларидан Совет ҳукумати иккала дарёнинг атрофидаги чўл ҳудудини пахта экин майдонларига айлантириш учун олиб борган сиёсати натижасида кўлга етиб келадиган сув мунтазам камайиб борган. 1960-йилларда сув сатҳи йилига тахминан 20 см.га, 70-йилларда тахминан 60 см.га, 80 йилларга ўтиб 90 см.га пасайган. Ўтган асрнинг охирига келиб, денгиз суви аввалги сатҳидан 26 метргача пасайди. Бугунги кунда Орол денгизининг майдони 8600 км² га тенг. Қуриган сатҳдан ҳосил бўлган чанг ва туз зарралари қўшни ҳудудлар, жумладан Бухоро воҳасидаги усти очиқ сув ҳавзаларини, суғориладиган ерлари ва атмосфера ҳавосини ифлослантирмоқда.

Ўзбекистоннинг биринчи ва амалдаги давлат раҳбарлари БМТ минбаридан туриб дунё жамоатчилиги эътиборини Орол денгизини фалокатини бартараф этишда амалий ёрдам беришга чақирди. Жумладан, Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида қуйидаги фикрларни билдириб ўтди: “Бугунги куннинг энг ўткир экологик муаммоларидан бири – Орол ҳалокатига яна бир бор эътиборингизни қаратмоқчиман. Мана, менинг қўлимда – Орол фожиаси акс эттирилган харита. Уйлайманки, бунга ортиқча изоҳга ҳожат йўқ. Денгизнинг қуриши билан боғлиқ оқибатларни бартараф этиш халқаро миқёсдаги саъй-ҳаракатларни фаол бирлаштиришни тақозо этмоқда”[2]. Бугунги кунда Орол денгизининг қуриган тубида ўрмон хўжалигини барпо этиш ишлари амалга оширилмоқда.

Бухоро шаҳри ва вилоятининг сув ресурслари ер ости ва ер усти сувлари, шунингдек, ишлатилган ва дренаж сувларидан иборат. Ҳудуддаги асосий сув манбаи Амударё ва Зарафшон трансчегаравий дарёларидир. Шаҳар ер усти сув ресурслари билан кам таъминланган, ер ости сувлари минераллашув даражаси юқори, сув сифатини яхшилашни талаб этадиган ҳудуд бўлиб, алоҳида тадқиқотни назарда тутати.

Бухоро шаҳар сув таъминоти азал-азалдан Зарафшон дарёси ҳиссасига тўғри келган. Академик Муҳаммаджоновнинг маълумотига кўра, дарё 1960 йилларда ҳам Қоракўл воҳаларига қадар етиб борган. Бухоро ҳудудини сув билан таъминлаш учун 35 та канал хизмат қилган. В.А. Молодцов Зарафшон дарёсининг суви фойдали минераллар – фосфор ва калийга бойлиги бўйича Амударё ва Сирдарё сувидан

устунлигини ўз тадқиқотлари орқали асослаган[3;30]. Демак, Зарафшон дарёси Бухоро шаҳри бунёд этилганидан бошлаб унинг асосий сув манбаи бўлган.

X асрда яшаган бухоролик тарихчи Абу Бакр Наршахийнинг ёзишича, Бухоро шаҳрининг бунёд бўлиши ҳам Зарафшон дарёси (“Бухоро тарихи” асарида Руди Мосаф сифатида тилга олинади) билан боғлиқ. Қадимда дарё серлойқа ва тез оқар дарё бўлган. Унинг лойқалари ҳозирги Бухоронинг ўрнидаги ботқоқликларни тўлдирган ва кейинчалик дарё суви камайиб, ботқоқлик ўрнида текис ва унумдор тупроқли Бухоро бунёд бўлган [4;6]. Археологик ўрганишлар натижасида ҳақиқатдан ҳам дарё соҳилларида шаҳар арки - қалъаси қурилганлиги аниқланди.

Зарафшон дарёси Бухоро шаҳри вужудга келмасдан илгари, ҳозирги кунда қад кўтариб турган Улуғбек ва Мир Араб мадрасалари, Пойи Калон ансамбли ўрнидан оқиб ўтган ва Пойкент ҳудудларига қадар етган. Қадимда дарё ўзанининг кенлиги 100-120 метрга етган. Илк ўрта аср ёзма манбаларида дарё “Зарируд”, “Рудизари Бухоро” (“Отин ирмоқ”) номлари билан тилга олинган [5;61]. Мир Араб мадрасаси яқинидаги археологик қазилма чоғида топилган қалин торф қатлами қадимда шаҳар ҳудудидан Зарафшон дарёси ирмоқларидан бири ўтганлигини тасдиқлади.

Тарихчи Абу Бакр Наршахийнинг “Бухоро тарихи”, Ҳофизи Абру “Зубдат ул таворих” асарларига, шунингдек Зарафшон дарёсининг қуйи қисмида тадқиқот ишларини олиб борган археологлар В.А.Шишкин, Н.А.Леонов, А.Муҳаммаджоновлар ҳулосаларига таяниб шуни айтишимиз мумкинки, Зарафшон дарёси қадимда Амударёга қуйилган [6, 13]. XIX асрдан бошлаб дарёнинг юқори оқимида сувга бўлган талабнинг ортиши Бухорога дарё сувининг етиб келишини камайтирган. Зарафшон дарёси сув сарфи 1960 йилларга қадар секундига 100-120 м³ни ташкил қилган ҳолда, 1960 йиллардан бошлаб секундига 70 м³ни ташкил этган. Бундан кўриниб турибдику, дарё сувининг жадал камайиши 1960 йилларга тўғри келади. Ҳозирги даврда Зарафшоннинг суви Навоий вилояти ҳудудида батамом тугайди. Дарёнинг Бухоро воҳасига ўтган қисми - Марказий Бухоро зовури сифатида шакллантирилган, унда оқова ва зовур сувлари оқади. Бу сув ҳаддан ташқари ифлосланган. Шу сабабли уни ишлатиб бўлмайди.

Сув сифатини интеграллашган баҳолаш учун Сувнинг ифлосланиш индекси (СИИ) ишлаб чиқилган. Зарафшон дарёсининг сувини ҳам шу синф даражаларида кўриб чиқамиз.

Ер усти сувларининг СИИ буйича ифлосланиш мезонлари¹

1 жадвал

Сув сифатининг таснифланиши	Таърифи	СИИ микдори
I	Жуда тоза	0.3 кам ёки тенг
II	Тоза	0.3 ортик 1.0 гача
III	Ўртача ифлосланган	1.0 ортик 2.5 гача
IV	Ифлосланган	2.5 ортик 4.0 гача
V	Тоза эмас	4.0 ортик 6.0 гача
VI	Жуда ифлосланган	6.0 ортик 10.0 гача
VII	Ўта ифлосланган	10.0 ортик

Зарафшон дарёсининг суви юқори оқимни ўзидаёқ ифлосланишни бошлайди. Дарё шаклланидиган юқори оқими ҳудудида Тожикистон тоғ-кон комбинати

¹ Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит ҳолати ва табиий ресурслардан фойдаланиш тўғрисидаги Миллий маъруза. (2008-2011 йиллар) Н.М. Умаров таҳрири остида; Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат кумитаси. - Тошкент: Чинор, 2013. Б 53.

объектлари жойлашган бўлиб, улар дарёни заҳарли металлар, сурма, симоб билан ифлослантиради. Самарқанд ҳудудига кирганда дарё сувининг асосий ифлосланиши 2 тоифага мансуб бўлади [7]. Дарё суви шунингдек, Самарқанд ва Каттақўрғон шаҳарлари саноат корхоналари ва қишлоқ хўжаликлари оқава сувлари дарёга ташланиши натижасида ҳам ифлосланишида давом этади.

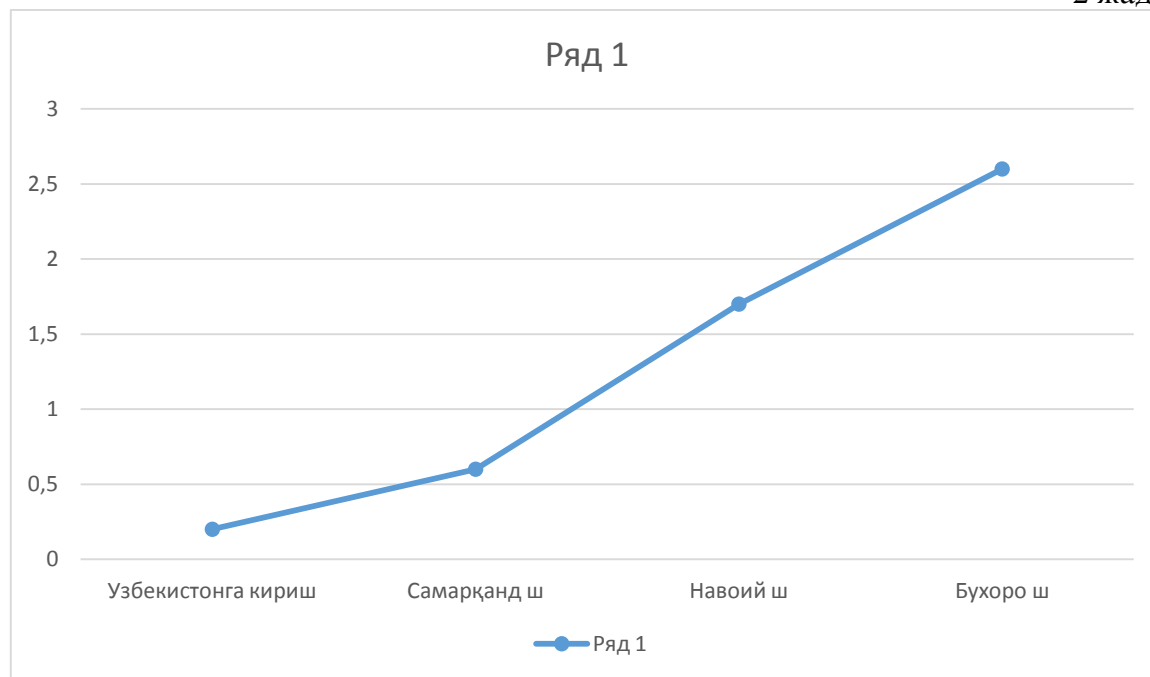
Ўзгидромет кузатув шахобчалари таҳлилларига кўра, Зарафшон дарёсининг Сиёб сув коллектор тизимининг мансабидан қуйи оқими Ўзбекистонда энг ифлосланган сув оқимларидан бири ҳисобланади. Бу ҳудудда дарё суви Жомбой ун комбинати, Авиаотряд аэрация станцияси, Булунғур вино заводи саноат корхоналарининг етарлича тозаланмаган оқавалари, шунингдек Каттақўрғон шаҳри хўжалик-маиший ва саноат оқавалари аммоний иони бўйича Зарафшон дарёси сувлари ифлосланишининг асосий манбалари ҳисобланади [8;70]. Натижада дарё суви ифлосланган сувларнинг III тоифасига ўтади.

Кейинги ифлосланиш Навоий шаҳрининг хўжалик-маиший ва саноат оқавалари «Навоийазот» БКТ ва Навоий ИЭС орқали Зарафшон дарёсига ташланади. Натижада дарё суви инсон саломатлиги кучли хавф туғдириб, экологияга салбий таъсир кўрсатади. Бу ифлосланишдан кейин сув мутлоқо истеъмолга яроқсиз аҳволга келади.

2001 йил 4 октябрда Ўзбекистон ҳукуматининг “Зарафшон дарёси ҳавзасида экологик ва санитария-эпидемиологик вазиятни яхшилаш тўғрисида” 401-сонли махсус қарор қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ҳисоботида кўра кейинчалик ҳолат бирмунча ижобий томонга ўзгариб, дарё сувининг сифати яхшилانган ва тоза сувлар тоифасига ўтган. Дарё сувининг СИИ кўрсаткичи 1993 йилда 5 даража ифлосланишни қайд этган бўлса, 2004 йилда 2 даражага қадар яхшиланди [9;172]. Дарё сувининг сифати “тоза эмас” даражадан “тоза” даражага қадар ўзгарган.

Зарафшон дарёси сувининг минераллашуви динамикаси¹

2 жадвал

¹ Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит ҳолати ва табиий ресурслардан фойдаланиш тўғрисида миллий маъруза (1988-2007 йиллар бўйича ретроспектив таҳлил) - Ташкент: Chinor ENK, 2009. - 288 б.

Демак, Самарқанд вилояти чегарасида дарё сувининг минераллашуви 0,2 г/л дан 0,6 г/л гача ўзгаради, Навоий ва Бухоро вилоятлари чегарасида эса мос равишда 1,7 ва 2,6 г/л даражасига етади.

2010-2013 йилларда Швецария билан ҳамкорликда Зарафшон дарёси хавзаси учун сувни тежаш ва сув ресурсларини интеграциялашган ҳолда бошқариш режаси амалга оширилди. Зарафшон дарёси суви ҳолати қисман яхшиланди. Аммо ҳануз Бухоро вилоятига ҳудудига кирган дарё суви шўрлилик даражаси, фенол ва нитридлар билан заҳарланиши туфайли мутлоқо истеъмолга яроқсиз аҳволда. Сув сифатини аниқлаш учун олиб борилган кузатув мониторинг натижаларига кўра сўнгги ўн йилликда дарё сувининг шўрланиши меъеридан 2-3 баробар, сульфатлар 2,5-6,5 баробар, хлорид тузлари эса 1,5-2,9 баробар кўпайган [10;43]. Бу юқорида айтилган дарё суви ичиш ва суғориш учун мутлоқо яроқсиз эканлиги ҳақидаги фикрни асослайди. Дарё сувининг ифлосланиши ва камайишида дарё атрофида қурилган карьерлар фаолияти ҳам сабаб бўлмоқда [11].

Ҳозирда давлатимизда атроф табиий муҳити ифлосланиши мониторинги олиб борилмоқда. Зарафшон дарёсининг суви 15 та текшириш пунктида текширилмоқда. Мазкур мониторингнинг 2021 йил 9 ойлик ҳисоботида келтирилишича, Зарафшон дарёси сувининг кимёвий таркиби Самарқанд, Каттақўрғон, Навоий шаҳарлари саноат корхоналаридан чиқадиган сув оқимлари ифлосланттирувчилари, шунингдек, қишлоқ хўжалигидан тушадиган оқимлар таъсирида шаклланади. Марказий Бухоро коллекторида Бухоро шаҳридан юқорида (Вобкент кўприги) ва Бухоро шаҳридан қуйида (Ромитон кўприги) фенол, мис бирикмалари, сульфатлар ва минераллаштириш бўйича юқори кўрсаткичлар кузатилди. Бухоро шаҳридан юқорида ва қуйида СИИ катталлиги бўйича ифлосланган сувларнинг IV синфига мос бўлди [12].

Глобал иқлим ўзгариши шароитида чучук сувга талаб ҳар қачонгидан ошган бир даврда сувга нотўғри муносабат унинг фойдалилик коэффициенти пасайишига олиб келмоқда. Чучук мувнинг ифлосланиши муаммосини ҳал қилиш ва аниқ самарага эришиш учун янги илмий асосланган ёндашувлар керак. Бу ёндашув фақат табиий соҳа вакиллариининг эмас, ҳукумат ва ижтимоий-сиёсий соҳада халқаро даражада фаолият олиб бораётган олим-тадқиқотчиларнинг ҳам қарашлари ва хулосаларига асосланган бўлиб, халқаро даражада амалга оширилсагина керакли самарани беради.

Мавжуд сув заҳираларидан оқилана фойдаланиш масаласи тегишли ташкилотлар, илмий-тадқиқот муассалари ва олимлар томонидан пухта ўрганилиши ва “яшил иқтисодиёт” тенденцияларига мослаштирилган самарали лойиҳалар ишлаб чиқиши ва тезда амалиётга жорий этилиши давр талабидир.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Юнусов Ҳ.М., Маматова З.Б. Трансчегаравий дарёлар ва йирик тўғонлар: таҳдидлар, талофатлар ва хавфсизлик чоралари. – Т., 2015. – Б17.
2. Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги сайти. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeev-bmt-bosh-assambleyasi-20-09-2017>
3. Муҳаммаджонов А. Р. Қуйи Зарафшон водийсининг суғорилиш тарихи. -Т., 1972. – Б 30.
4. Наршахий. Бухоро тарихи. – Т.: Камалак, 1991. Б 6.
5. Тўраев Ҳ.Ҳ. Бухоро тарихи. – Бухоро. “Sadriddin Salim Buxoriy” Durdona, 2020. В 6.
6. Бартольд В. В. Хафизии-Абру и его сочинения. СПб., 1897.
7. Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит ҳолати ва табиий ресурслардан фойдаланиш тўғрисидаги Миллий маъруза. (2008-2011 йиллар) Н.М. Умаров тахрири остида; Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат кумитаси. - Тошкент: Чинор, 2013.

8. БМТ Европа иқтисодий комиссияси (БМТ ЕИК). Атроф-муҳит ҳолатининг шарҳи. Ўзбекистон. Иккинчи шарҳ. (Атроф-муҳит ҳолати, 29-серия). – Нью-Йорк ва Женева, 2010. Б 70.
9. Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит ҳолати ва табиий ресурслардан фойдаланиш тўғрисида миллий маъруза-2008 : (1988-2007 йиллар бўйича ретроспектив таҳлил) - Ташкент: Chinor ENK, 2009. Б 172.
10. Ниёзов А.Б., Ҳасанов И.Х., Пардаев Ш.С. Бухоронинг трансчегаравий ифлосланиши. – Бухоро, 2008. Б 43.
- 11 <https://kun.uz/news/2021/07/16/inson-omili-sabab-quriyotgan-zarafshon-daryosi-bunga-masul-organ-topilmayapti>
- 12Ахборот маълумотномалари. <https://monitoring.meteo.uz/uz/menu/informatsionnye-spravki>
13. Муҳаммаджонов А. Р. Қўйи Зарафшон водийсининг суғорилиш тарихи. -Т., 1972. 376 б.

***

ИНЪИКОСИ ВОҚЕАҲОИ ТАЪРИХӢ ДАР НАҚЛҲОИ ФОЛКЛОРИИ ДОСТОНИ «ЛЕНИНОБОД»-И РАҲИМ ЧАЛИЛ ВА МУҲИДДИН АМИНЗОДА

Юсупова Мусаббе Исломовна,
муаллими калони кафедраи забони русии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва
сиёсати Тоҷикистон

Достони мазкур, ки Раҳим Чалил ва Муҳиддин Аминзода эҷод кардаанд, асари кам таҳқиқшуда ба шумор меравад. Бино бар иттилои муаллифони китоби «Ахтари тобони адабиёт» асари мазкур дар солҳои 1936-1937 навишта шудааст [6, с. 50]. Соли 1940 он аз ҷониби шуъбаи адабиёти бачагонаи Нашриёти давлатии Тоҷикистон ба теъдоди даҳ ҳазор нусха бо хати лотинӣ чоп мегардад ва баъди ин достони номбурда чоп нагаштааст. А.Сайфуллоев ва М.Файзуллоева зикр кардаанд, ки ба ин дoston шоир Ҳабиб Юсуфӣ мақолаи танқидии сахтеро бо номи «Баҳр дар пиёла» навишта будааст [6, с. 50], ки муаллифон барои чопи такрорӣ он иқдом нишон надодаанд.

Достони мазкур аз 391 байт иборат аст. Дар ин ҷо доир ба истифодаи фолклор дар ин дoston сухан мекунем. Маълум аст, ки шаҳри Хучанд аз санаи 9 январи соли 1936 то 24 декабри соли 1990 Ленинобод ном дошт [7, с. 421-422]. Дoston дар асоси воқеаҳои таърихӣ ва нақлҳои халқӣ таълиф гаштааст ва доир ба гузаштаи Хучанд, истилои Искандари Мақдунӣ, ҳамлаи арабҳо, тохтутози муғулон, воқеаҳои таърихӣ, дастовардҳои меҳнатии хучандиён дар замони сотсиализм нақл мекунад. Дуруст аст, ки баъзе лаҳзаҳои таърихи шаҳри Хучанд дар ин дoston хеле кам оварда шудаанд. Дар ин бора А.Сайфуллоев ва М. Файзуллоева дуруст навиштаанд: «Дар он кӯшиши ба назм овардани баъзе воқеаҳои таърихӣ ба назар расад ҳам, сар то по аз умумигӯӣ иборат аст. Аз ин лиҳоз андешаҳои шоири навпардозӣ тоҷик Ҳабиб Юсуфӣ сахт аст. Агар таърихи Хучанд дар бузургӣ мисли баҳр бошад, дoston дар кӯчаки чун пиёла аст. Бино бар он баҳрро дар пиёла ғунҷонидан имконнопазир аст. Бо вучуди ин, дostonе, ки диққати Ҳабиб Юсуфӣ барин шоир ва донишмандро ба худ кашидааст, беарзиш нест» [6, с. 51].

Достони номбурда аз лиҳози истифодаи нақлҳои халқӣ ва ривоятҳо беназир мебошад, зеро барои муқоисаи замони кӯҳнаву нав ин нақлу ривоятҳо зарур буданд. Дигар ин, ки дар солҳои таълифи дoston дар адабиёти советӣ рӯй овардан ба офаридаҳои халқ – фолклор зиёд ба назар мерасид. Аз дигар тараф, дар он солҳо пирамардон ва шахсоне, ки доир ба таърихи Хучанд нақлу ривоятҳои зиёдро

МАСОЛИ МУБРАМИ ТАЪРИХ, ТАЪРИХИ МАДАНИЯТ, ТАЪРИХНИГОРӢ ВА МАНБАЪШИНОСИИ ТАЪРИХИ ХАЛҚҲОИ ОСИЁИ МИЁНА/ АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ, ИСТОРИИ КУЛЬТУРЫ, ИСТОРИОГРАФИИ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЯ ИСТОРИИ НАРОДОВСРЕДНЕЙ АЗИИ/ TOPICAL PROBLEMS OF THE HISTORY, CULTURAL HISTORY, HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES OF THE HISTORY OF THE PEOPLE OF CENTRAL ASIA

205.	Шодиева Солиевна Шахло	“ЁШ ТУРКЛАР” ИНҚИЛОБИДАН СЎНГ БУХОРОДА УСМОНИЙЛАР ТАЪСИРИНИНГ ОШИБ БОРИШИДА МАТБУОТ НАШРЛАРИНИНГ ЎРНИ	823
206.	Шодизода Часурҷони Муллоқурбон,	ҲУНАРМАНДИИ САРАЗМИЁН – НАМУНАИ БАРҚАСТАИ МАДАНИЯТИ МОДДИИ ХАЛҚИ ТОҶИК	827
207.	Шодмонова Гулизор Фарход қизи	ЎРТА ОСИЁДА ҲАРБИЙ САНЪАТНИНГ ТАРАҚҚИЁТИ ТАРИХИ (қадимги ва илк ўрта асрлар даври)	829
208.	Шоев Иззатулло,	РЕФОРМА УПРАВЛЕНИЯ ТУРКЕСТАНСКИМ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВОМ В НАЧАЛЕ XX В	832
209.	Ergashev Amonovich Avaz	SOVET HOKIMIYATI DAVRIDA BUXORODA MADANIY HAYOT	836
210.	Эркаев Сафар Абдулхайрович, Алишер Аминов, Истамкулов Джамшед, Курбанов Самандар Искандарович,	АЗ ТАЪРИХИ ИЛМИ ТИББИ ҚАДИМАИ ФОРСУ ТОҶИК ВА ТАБОБАТИИ МАРДУМИИ ТОҶИКОН	838
211.	Эркаева Нигора Сафаровна, Шоев Алмосшо Набатович Эркаев Сафар Абдулхайрович	АЗ ТАЪРИХИ ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЙЁР КАРДАНИ ДОРУҲО ДАР АСРҲОИ МИЁНА	844
212.	Эшмӯминов Озодбек Зиёдулла ўғли, Эрмуратов Эргаш Чоршанби ўғли,	СУРХОНДАРЁ ВОҲАСИ АҲОЛИСИ ДЕМОГРАФИК ЖАРАЁНЛАРИ (1930-1950ЙЙ.)	847
213.	Юлдошева Бибиражаб Миржоновна	БУХОРО ШАҲАР МАДАНИЯТИНИНГ ЯРАТУВЧИСИ ЗАРАФШОН ДАРЁСИ ЭКОТАҲДИД ҚУРШОВИДА	850
214.	Юсупова Мусабе Исломовна,	ИНЪИКОСИ ВОҚЕАҲОИ ТАЪРИХӢ ДАР НАҚЛҲОИ ФОЛКЛОРИИ ДОСТОНИ «ЛЕНИНОБОД»-И РАҲИМ ҶАЛИЛ ВА МУҲИДДИН АМИНЗОДА	855
215.	Юсупова М.Ў. -	БУХОРО ВАҲАСИ МАВСУМИЙ МАРОСИМ ТАОМЛАРИ ВА УЛАРИНИНГ ТАЛҚИНИ	859
216.	Янгибоева Дилноза Ўктамовна	МАДАНИЙ ВА ТАРИХИЙ МЕРОС ТАДҚИҚОТЧИСИ	861

МАВОДИ анҷумани илмӣ-амалии байналмилалӣ “Масоили мубрами таърих, фарҳанг, таърихнигорӣ ва манбаъшиносии халқҳои Осиеи Миёна”, дар Донишкадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент, ба муносибати 60 солагии доктори фанҳои таърих, профессор Воҳидов Шодмон Ҳусейнович – Панҷакент, 2021. – 884 с.

Мухаррири масъул/ Ответственный редактор:
Шодмон Воҳидов

Мухаррир:
Гулпарӣ Шарифова

Мухаррирони бадеӣ:
Шодмон Воҳидов
Алиҷон Маҳмаёров

Мухаррири техникӣ:
Алиҷон Маҳмаёров

Шумораи маҷалла дар таҳририяти рӯзномаи “Махзани илм”и ДОТ дар ш. Панҷакент (иҷозатномаи Вазорати фарҳанги ҚТ, № 0323/рз аз 28 январи соли 2019) ба чоп омода карда шуда аст.

Нашри ротопринтӣ.

Қоғази офсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj. Ҷузъи чопии шартӣ 50.
Адади нашр 200.

Ба чоп 25.12.2021 имзо шуд. Супориши № 8.

Баъзе фикр ва хулосаҳои дар маҷмӯа омада бо нуқтаи назари таҳририят созгор наомаданаҷ мумкин аст. Барои дурустии иқтибос, ҳавола ва пайнавиштҳо дараҷаи илмӣ, услуб ва баёни мақолаҳо муаллифҳо масъуланд.

Мнение редколлегии не всегда совпадает с мнением авторов. За достоверность цитат и ссылок, научный уровень, стилистику статей ответственны авторы.

The opinion of the editorial board does not always coincide with the opinion of the authors. Authors are responsible for the reliability of citations and references, the scientific level, and the style of articles.

Дар асоси қарори Шӯрои олимони Донишкадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент ба нашр тавсия дода шуд (суратчоласаи № 10 аз 28 декабри соли 2021).